श्रीगणेशायनमः श्रीगुरुभ्योनमः श्रृंगारवीरसौहार्दमौग्ध्यंवैयात्यभूषणं लास्यतांडवसौजन्यंदांपत्यंतद्भजामहे १ वीणांकितकरादेवीवा
णीमेणीदृशांमुदा सदानंदमयींदेवींसरोजभववल्लभां २ स्वच्छस्वादुरसाधारोवस्तुच्छायामनोहरः सेव्यःसुवर्णनिधिभिर्निधिमार्गः सनाय
कः ३ सात्विकाद्यैरभिनयैःप्रेक्षकाणांयनोभवेत् नटेनायकतद्रात्म्यबुद्धिस्तन्नाट्यमुच्यते ४ रसोत्कर्षोहिनाट्यस्यप्राणस्तत्सान्निरूप्य
ते वैभावैरनुभावैश्चसात्विकैर्व्यभिचारिभिः ५ आनीयमानः स्वादुत्वंस्थायीभावोरसस्मृतः तत्रज्ञेयोविभावस्तु रसज्ञापनकारणं ६
बुधै[illegible]ज्ञेयोयमलंबउद्दीपनइतिद्विधा आधारविषयत्वाभ्यांनायिकोनायिकापिच ७ अलंबनंमतंतत्रनायकोगुणवान्पुमान्
तरुणास्तुमहाभाग्यमौदार्यस्थैर्यदक्षते ८ औज्वल्यधार्मिकत्वंचकुलीनत्वंतुवाग्मिता कृतज्ञत्वंनयज्ञत्वंशुचितामानशीलता ९ ते
जस्विताकलावत्वंप्रजारंजकतादयः एतेसाधारणाःप्रोक्ताः नायकस्यगुणाबुधैः १० सर्वातिशायिराज्यत्वंमहाभाग्यमुदाहृतं यद्वि
श्राणनशीलत्वमौदार्यंतद्बुधाविदुः ११ व्यापारफलपर्यंतस्थैर्यमाहुर्मणीषिणः दुष्कराक्षिप्रकारित्वंदक्षतांपरिचक्षते १२ औज्वल्यं
नयननानंदकारित्वंकथ्यतेबुधैः धर्मप्रवणचित्तत्वंधार्मिकत्वमितीर्यते १३ कुलेमहतीसंभूतिः कुलीनत्वमुदाहृतं वाग्मितातु
बुधैःप्रोक्तासमयोचितभाषिता १४ कृतानामुपकाराणामभिज्ञत्वंकृतज्ञता शास्त्राद्युपायचातुर्यंनयज्ञत्वंमुदाहृतं १५ अंतःकरणशु
द्धिर्याशुचितासाप्रकीर्तिता अकर्पण्यासहिष्णुत्वंकथितामानशीलता १६ तेजस्वित्वमविज्ञातेस्सहिष्णुत्वमुच्यते कलावत्वंनिग
दितंसर्वविद्यासुकौशलं १७ रजकत्वंतुसकलचित्ताल्हादनकारिता एतैर्गुणैश्चसकलैरुक्तस्यादुत्तमोनता मध्यःकतिपयैर्हीनोव
हुगुणहीनोधमोनाम १८ नेताचतुर्विधोसौधीरोदात्तश्चधीरललितश्च धीरप्रशांतनामातनश्चधीरोद्धतःख्यातः १९ दयावानाति
गंभीरोविनीतः सत्वसारवात् दृढव्रतस्तितीक्षावानात्मश्लाघ्यापराङ्मुखः २० निगूढाहंकृतिर्धीरोधीरोदात्तउदाहृतः गांभीर्य
मविकारित्वंसत्यपिक्षोभकारणे २१ निश्चितोधीरललितस्तरुणोवनितावशः समप्रकृतिकल्पेशीसहिष्णुश्चाविवेचकः २२

ललितादिगुणोपेतोविप्रोवासचिवोवणिक् धीरशांतश्चारुदत्तमाधवादिरुदाहृतः २३ मात्सर्यवानहंकारीमायावीरोषणश्चली वि
कथ्यनोभार्गवादिर्धीरोद्धतउदाहृतः २४ एतेचनायकाः सर्वसरसाधारणमताः शृंगारापेक्षयातेषांत्रैविध्यंकथ्यतेबुधैः २५ पति
श्चोपपतिश्चैववैशिकश्चेतिभेदतः पतिस्तुविधिनापाणिग्राहकः कथ्यतेबुधैः २६ चतुर्धासोपिकथितोनूत्नकाव्यविचक्षणैः अनुकू
लःशठोधृष्टदाक्षिणश्चेतिभेदतः २७ अनुकूलस्त्वेकजानिः शठोगूढापराधकृत् धृष्टोव्यक्तान्ययुवतिभोगलक्ष्मापिनिर्भयः २८ यो
।नायिकास्वनेकासुतुल्योदक्षिणउच्यते लंघितोचारुपंथास्तुविनापिविधिनास्त्रियः २९ संकेतंनियतेप्रोक्तोबुधैरुपपतिस्त्वयः
दाक्षिण्यमानुकूल्यंचधार्ष्ट्यंचनियतत्वतः ३० नोचितान्यस्यशाठ्यंस्यादल्पचित्तत्वसंभवात् रूपवान्शीलसंपन्नशास्त्रज्ञःप्रि
यदर्शनः ३१ कुलीनोमतिमान्शूरोरम्यवेषयुतोयुवा अधीनःस्मरभिस्त्यागीसहतःप्रियभाषणः ३२ शंकाविहीनोमानीचदेश
कालविभागवित् दाक्षचातुर्यमाधुर्यसौभाग्यादिभिरन्वित ३३ वेश्योपभोगरसिकोयोभवेत्सतुवैशिकः ३४ सात्रिधाकथिताज्येष्ठम
ध्यनीचविभेदतः असंगोपिस्वभावेनसक्तवच्चेष्टतेमुहुः ३५ त्यागीस्वभावमधुरःसमदुःखसुखःशुचिः कामतंत्रेषुनिपुणःक्रुधानुनय
कोविदः ३६ स्फुरितेच्चापरेकिंचिद्दयितायाविरज्यतिः उपचारपरोह्येषउत्तमःकथ्यतेबुधैः ३७ अलीकमात्रदृष्टेस्यान्नकुप्यतिनरज्यति
ददातिकालेकालेच्चभागंगृह्णातिभागतः ३८ सर्वायैरपिमध्यस्थस्तामेवोपच्चरेत्पुनः दृष्टदोषेविरज्येतसभवेन्मध्यमोनरः ३९ कर्मतंत्रे
षुनिर्लज्जःकर्कशोरतिकेलिषुः अविज्ञातदयामर्षःकृत्याकृत्यविमूढधीः ४० मूर्खःप्रसक्तभावश्चविरलायामपिस्त्रियां मित्रैर्निवार्यमा
णोपिपारुष्यंप्रातितोपिच ४१ अल्पस्नेहसमारब्धांसंक्रांतरमणामपि स्त्रियंकामयतेयस्तुसोधमःपरिकीर्तितः ४२ अथशृंगारनेपुण्यं
सहायाःकरणोचिताः निरूप्यंतेपीठमर्दविटचेटविदूषकाः नायकानुचरोभक्तःकिंचिदूनश्चतद्गुणैः पीठमर्दइतिख्यातःकुपितस्त्रीप्रसा
दकः ४४ कामतंत्रकलावेदीविटइत्यभिधीयते संधानचतुरश्चेटकलहंसादिकोमतः ४५ विकृतांगवयोवेषैर्हास्यकारीविदूषकः के

शकालज्ञताभावामाधुर्यंचविदग्धता ४६ प्रोत्साहनेकुशलतायथोक्तकथनंतथा निगूढमंत्रतेत्यापास्सहायानांगुणामताः ॥४७॥ इतिश्रीरसा
र्णवसुधाकरकारिकायांनायकप्रकर्णः॥ ॥नेत्रसाधारणगुणैरूपेतानायिकामता स्वकीयापरकीयाचसामान्याचेतिसात्रिधा १
संपत्कालेविपत्कालेयानमुंचतिवल्लभं शीलार्जवगुणोपेतास्वकीयाकथिताबुधैः २ साचस्वीयात्रिधामुग्धामध्याप्रौढेतिकथ्यते मुग्धान
ववयःकामारतौवामामृदुःक्रुधि ३ यततेरतचेष्टायांगूढलज्जामनोहरं कृतापराधदयितेवीक्षतेरुदतीसती ४ अप्रियंवाप्रियंवापिनकिंचि
दपिभाषते समानलज्जामदनाप्रोदयौवनशालिनी ५ मध्याकामयतेकांतंमोहांतसुरतक्षमा मध्यात्रिधामानवृत्तेधीराधीरोभयात्मि
को ६ धीरातुवक्तिवक्रोक्त्यासोत्प्रासंसागसंप्रियं धीरापरुषैर्वाक्यैःखेदयेद्बहुभंगधा ७ धीराधीरातुवक्रोक्त्यासबाष्पंवदतिप्रियं सं
पूर्णयौवनोन्मत्ताप्रगल्भारूढमन्मथा ८ दयितांगेविलीनेवयततेरतिकेलिषु रतिप्रारंभमात्रेपिगच्छत्यानंदमूर्छनां ९ मानवृत्तेप्रगल्भा
पित्रिधाधीरादिभेदतः उदास्तेसुरतेधीरासावहित्थाचसादरा १० संतर्ज्यनिष्ठुरंरोषादधीरातडयेत्प्रियं धीराधीरगुणोपेताधीराधीरेति
कथ्यते ११ द्विधाज्येष्ठाकनिष्ठेतिमध्याप्रौढेतितादृशी धीराधीरादिभेदेनमध्याप्रौढेत्रिधात्रिधा १२ ज्येष्ठाकनिष्ठाभेदेनताःप्रत्येक
षिधाद्विधा मुग्धात्वेकविधैवंसात्रयोदशधोदिता १३ अन्यापिद्विविधाकन्यापरोढाचेतिभेदतः तत्रकन्यात्वनूढास्यात्सालज्जापितृपा
लिता १४ सखीकेलिषुविश्रब्धाप्रायोमुग्धागुणान्विता प्रधानमप्रधानेचनाटकादाविवंभवेत् १५ मालतीमाधवेलत्सेमालतीर
मयंतिके परोढापिपरेणोढाप्यन्यसंभोगलालसा १६ लक्षारुद्रमवंधेसासप्तत्यादिकेकेबुधैः साधारणस्त्रीगणिकाकलाप्रागल्भ्यधा
र्त्यंयुक् १७ एषासाद्विविधारक्ताविरक्ताचेतिभेदतः तत्ररक्तानुवर्ण्याहिप्राधान्येनैवनाटके १८ आग्निमित्रस्यविज्ञेयायथाराजद्राव
ती प्रधानमप्रधानंवानाटकेरक्तरूपके १९ साचैद्विधानाटकेतुप्राधान्येनैववर्ण्यते विरक्तातुप्रहसनप्रभृतिष्वेववर्ण्यते २० तस्याधैर्यप्र
भृतयोगुणास्तदुपयोगिनः प्रच्छन्नवृत्तानरतार्थज्ञान्बालपाखंडपंडितान् २१ रक्तेवरंजयेदित्याल्लिःस्वान्मातान्विवासयेत् गणिकापा

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

रसा
२

नानुरागोगुणशालिनिनायके २२ रसाभासप्रसंगस्यादरक्तायास्तुवर्णने अतस्तनास्काद्यैःसावर्ण्यासान्नभवेदिति २३ सामान्यवनितावेश्यासाद्रव्यंपरमिच्छति गुणहीनेनचद्वेषोनानुरागोगुणिन्यपि २४ शृंगाराभासएवस्यान्नशृंगारःकदाचन तन्मतंनानुमनुतेविद्वान्श्रीसिंधभूपतिः २५ भवानुबंधाभावेननायकात्वपरास्यते तस्याःप्रकरणादौचनायिकात्वविधानतः २६ अनायिकावर्णयितुंरसाभासप्रसंगकः तथाप्रकरणादीनांनरसाश्रयतागतेः २७ रसाश्रयतदाधेयस्यादिवाक्यविरोधतः तस्मात्साधारणस्त्रीणांगुणशालिनिनायके २८ भावानुबंधःस्यादेवंरुद्रटस्याभिभाषणात् तथाचरुद्रट ईर्षाकुलस्त्रीषुननायकस्यनिःशंककेलिनपरांगनासु वेश्यासुचैतद्द्वितयंप्रसिद्धंसर्वस्वमेतास्तदहास्मरस्या २९ प्रोषितादिभिदाःकेचित्सर्वासामपिमन्वते तासुप्रायेणदृश्यंतेसर्वत्रव्यवहारतः प्रथमंप्रोषितपतिकावासकसज्जाततश्चविरहोत्का अथखंडितामतास्यात्कलहांतरिताभिसारिकाचेति ३१ कथितार्थविप्रलब्धास्वाधीनपतिकास्तथाचान्याशृंगारकृतावस्थाविषश्रीश्चाष्टधाभिन्ना ३२ दूरदेशगतेकांतेभवेत्प्रोषितभर्तृका अस्यास्तुजागराकार्श्यंनिमित्तादिविलोकनं ३३ मालिन्यमनवस्नानंप्रायःशय्यानिवेशनं जाड्याचिंताप्रभृतयोविक्रियाःकथिताबुधैः ३४ भरतांद्येरभिदधेस्त्रीणांवासकवासका स्ववासभवनात्कांतेसमेष्यतिगृहंप्रति ३५ सज्जीकरोतिवस्थानंयासावासकसज्जिका अस्यास्तुचेष्टासंपर्कमनोरथविचिंतनं ३५ सखीविनोदोहल्लोषोमुहुर्दूतीनिरीक्षणं प्रियागमनमार्गादिवीक्षाप्रभृतयोमताः ३७ अनागसिप्रियतमेचिरयत्युत्सुकावया विरहोत्कंठिताभाववेदिभिःसासमीरिता ३८ अस्यास्तुचेष्टाहृत्तापोवेपथुःस्वांगसादनं अरतिर्बाष्पमोक्षश्चस्वावस्थाकथनादयः ३९ उल्लंघ्यसमयंयस्याःप्रेयानन्योपभोगवान् भोगलक्ष्मांचितःप्रातरागच्छेत्साहिखंडिता ४० अस्यास्तुचिंतानिःश्वासतूष्णींभावाश्रुमोचनं स्वेदभ्रांत्यस्फुटालापास्त्याद्याविक्रियामताः ४१ यासखीनांपुरःपादपतितंवल्लभंरुषा निरस्यपश्चात्तपतिकलहांतरितातुसा ४२ अस्यास्तुभ्रांतिसंतापौमोहोनिश्वसनंज्वरः मनःसंतापइत्याद्याश्चेष्टादृष्टामनीषिभिः ४३ मदनानलसंतप्तायाभिसारयतिप्रियं ज्योत्स्नांतमस्विनीयानयोग्यांबरवि

२

भूषणा ४४ स्वयंचाभि रेयातुसाभवेदभिसारिका अस्याःसंतापचिंताद्याविक्रियास्तुयथोचितं ४५ कांताभिसरणेस्वीयालज्जानाशादिसंकयाव्याघ्रहुंकारसंत्रस्तमृगशावकलोचना ४६ नील्यादिरक्तवसनरचितांगावगूहना स्वांगेविलीनावयवानिःशब्दपदचारिणी ४७ सखिगैकसखीमात्रयुक्तानीवसमुत्सुका एषाप्रियेतुनिद्राणेपार्श्वेतिष्ठतिनिश्चला ४८ गर्वातिरेकनिभृताशीतैःस्रग्दामचंदनैः भावज्ञाबोधयत्यस्येनंतद्द्राविक्षणोत्सुका ४९ स्वीयावत्कन्यकान्नेयाकांताभिसरणक्रमे वेश्याभिसारिकायातिहृष्टावेशिकनायकं ५० अविर्भूतास्मितमुखीमदघूर्णितलोचना अनुलिप्ताखिलांगीचविचित्राभरणान्विता ५१ स्नेहांकुरितरोमांचस्फुटीभूतमनोभवा संवेशितापरिजनैर्भोगोपकरणान्वितैः ५२ रशनारावमाधुर्यदीपिकानंगवैभवा चरणांबुजसंलग्नमणिमंजीरमंजुला ५३ एषाचमृदुसंस्पर्शैःकेशकंडूयनादिभिः प्रबोधयतितद्वेष्येप्रणयात्कुप्यतिक्षणं ५४ बाहुक्षेपलुलितस्रंसिधम्मिल्लमालिका चालितभ्रूविविकारादिविलासललितेक्षणा ५५ मैरेयाविदतस्वादमदस्खलितलज्जिता वेश्याभियातिदयितंचेटीभिःसहगर्विता ५६ प्रियकंकणनिःक्वाणमंजुलव्यजनवीजनैः विबोध्यनिर्भर्त्सयतेनासाभंगपुरस्सरं ५७ कृत्वासंकेतमप्राप्तेदयितेव्यथितातुया विप्रलब्धातुसाप्रोक्ताबुधैरस्यास्तुविक्रिया ५८ निर्वेदचिंताखेदाश्रुमूर्छानिःश्वसितादयः स्वायत्तासन्नदयिताहृष्टास्वाधीनभर्तृका ५९ अस्यास्तुचेष्टाःकथिताःस्मरपूजामहोत्सवाः पानकेलिजलक्रीडाकुसुमावचयादयः ६० उत्तमामध्यमांसाश्चेत्येवंसर्वास्त्रिधा अभिजातैर्नागरैर्गुणिभिर्याचकाम्यते ६१ गृह्णातिकारणेकोपमनुनीताप्रसीदति विदधत्याप्रियंपत्योस्वयमाचरतिप्रियं ६२ बहुनेसापराधेपितूष्णींतिष्ठतिसोत्तमा पुंसःस्वयंकामयतेकाम्यतेयाचतैर्वधूः ६३ सक्रोधेक्रुध्यतिमुहुःसांत्वेनत्वतवादिनां सापकारेपकर्त्रीस्यात्स्निग्धेस्निह्यतिवल्लभे ६४ एवमादिगुणोपेतामध्यमासाप्रकीर्तिता अकस्मात्क्रुध्यतिरुषाप्रार्थितापिनतुंचति ६५ सुरूपंवाकुरूपंवागुणवंतमथागुणं रुचिरंतरुणंवापियाचकामयतेमुहुः ६६ ईर्षाक्रोधविषादेषुनियतासाधमामता स्वीयापत्न्योरशविधाद्विविधाचपरांगना ६७ वेश्यैकैवंषोडशधाताश्चवस्थाभिरष्टभिः एकैकम

ष्टधातासासुत्तमादिप्रभेदतः॥६८॥त्रैविध्यमेवंसचतुरंशीतस्त्रीशतीभवेत्॥अवस्थात्रयमेवेतिकेचिदाहुःपरस्त्रियः ६९ अवस्थैवपरस्त्री
स्यात्त्रयमदनोन्मना॥ताभिसारिणीभूत्वाभिसरेतस्वयंव्रजेत्॥७०॥संकेतात्त्वपरिभ्रष्टाविप्रलब्धाभवेत्पुनः पराधीनपतित्वेननान्या
वस्थापिसंगते॥७१॥आसांदूतीसखीचेटीभगिनीप्रतिवेशिनी॥धात्रेयिकाशिल्पकारीकुमारीकथिनीतथा ७२ कारुर्विप्रश्निकाचेतिनेत्र
मित्रगुणान्विता॥ ॥इतिनायिकाप्रकरणं॥ ॥ ॥अथोद्दीपनभावाः॥उद्दीपनंचतुर्धास्यादालंबनसमाश्रयात् गुणचेष्टालंकृ
तयस्तटस्थाश्चेतिभेदतः १ यौवनंरूपलावण्यसौंदर्यमभिरूपता मार्दवंसौकुमार्यंचेत्यालंबनगुणामताः २ सर्वासामेवनारीणांयौ
वनंतुचतुर्विधं प्रतियौवनमेतासांचेष्टितानिपृथक्पृथक् ३ ईषच्चपलनेत्रांतस्मरस्मेरमुखांबुजं सगर्वजरजोगंडमसमग्रारुणाधरं ४
लावण्योद्भेदरम्यांगंविलसद्भाविसौरभं उन्मीलितांकुरकुचमस्फुटांगकसंधिकं ५ प्रथमंयौवनंतत्रवर्तमानामृगेक्षणा अपेक्षतेमृदुस्प
र्शसहनेनोरतोरतिं ६ सखीकेलिरतासांगसंस्कारकलितादरा नकोपहर्षालिजनसपत्नीदर्शनादिषु ७ नाभिरज्यतिकांतस्यसंगमेकिं
तुरज्यति स्तनौपीनौमृदुर्मध्यःपाणिपादस्यरक्तिमा ८ ऊरूकरिकराकारावंगंस्पष्टांगसंधिकं नितंबोविपुलोनाभिर्गंभीरोजघनंघनं॥९॥
व्यक्तारोमावलिःस्निग्ध्यमंगकेशरदक्षिषु द्वितीयंयौवनंतेनकलितावामलोचना १० सखीषुस्वाशयज्ञासुस्निग्धाप्रायेणमानिनी नम्र
मीरत्यनुनयेसपत्नीष्वस्यसूयिनी ११ नापराधान्विसहतेप्रणयेर्ष्याकषायिता रतिकेलिष्वनुन्नताचेष्टतेगर्वितारहः १२ अस्निग्धतानयनयो
गंडयोर्म्लानकांतिता विश्लथतारवस्पर्शोष्वंगानांश्लथतामनाक् १३ अधरेमसृणोरागः तृतीयेयौवनेभवेत् तत्रस्त्रीणामभिव्यक्तिरतितंत्र
विदग्धता १४ वल्लभस्यापरित्यागस्तदाकर्षणकौशलं अनादरोपराधेषुसपत्नीष्वमत्सरः १५ जर्जरत्वंस्तनश्रोणिगंडोरुजघनादिषु नि
र्मांसताचभवतिचतुर्थेयौवनेस्त्रियः १६ तत्रचेष्टारतिविभावनुत्साहोहमर्षता सपत्नीष्वानुकूल्यंचकांतेनाविरतास्थितिः १७ अथशृं
गारयोग्यत्वंरसाल्हादनकारणं आद्यद्वितीययोरेवनत्तृतीयचतुर्थयोः १८ अंगान्यभूषितान्येवविक्षेपाद्यैर्विभूषणैः येनभूषित

वद्भांतितद्रूपमितिकथ्यते १९ मुक्ताफलेषुछायायास्तरलत्वमिवांतरा यदंगेभातिसौभाग्यंलावण्यंतदिहोच्यते २० अंगप्रत्यंगकानांयःसन्नि
वेशोयथोचितं सुश्लिष्टसन्धिबंधःस्यात्तत्सौंदर्यमुदीर्यते २१ यदात्मीयगुणोत्कर्षैर्वस्त्वन्यनिकटस्थितं सारूप्यंनयतिप्राज्ञैरभिरूपंतदु
च्यते २२ यस्पर्शासहतांगेषुकोमलस्यापिवस्तुनः स्पृष्टस्यांगमुख्यस्येवस्यामार्दवंहितत् २३ तत्सौकुमार्यंत्रयस्यास्यमुख्यमध्याध
मक्रमात् अंगपुष्पादिसंस्पर्शास्यहंस्यादुत्तमंहितत् २४ नसहेतकरस्पर्शंयेनांगंमध्यमंमतं येनांगमातपादीनामसहंतदिमहाधमं २५
अथालंकृतिः॥ चतुर्धालंकृतिर्वासोभूषामाल्यानुलेपनैः तटस्थाश्चंद्रिकाधाराधरचंद्रोदयावपि २६ कोकिलालापमाकंदमंदमारुतष
ट्पदाः लतामंडपभूगेहदीर्घिकाजलदारवाः २७ प्रासादगर्भसंगीतक्रीडाद्रिसरितादयः एवमुद्यायथाकालमुपभोगोपयोगिनः २८
अथानुभावाः॥ भावंमनोगतंसाक्षात्स्वहेतुंव्यंजयंतिये तेनुभावाइतिप्रोक्ताः कटाक्षेषत्स्मितादयः २९ तेचतुर्धाचित्तगात्रवाग्बुध्या
रंभसंभवाः। तत्रचभावाहेलाशोभाकांतिश्चदीप्तिच ३० प्रागल्भ्यंमाधुर्यंसौदर्यौदार्यचित्तताभावाः निर्विकारस्यचित्तस्यभावस्येदा
द्विविक्रिया॥ग्रीवारेचकसंयुक्तोभ्रूनेत्रादिविकारकृत् ३१ भावादीषत्प्रकाशोयःसहावइतिकीर्त्यते नानाविकारैःसंयुक्तैःशृंगाराकृतिसू
चकैः।३२।हावएवभवेद्धेलाललिताभिनयात्मिका साशोभारूपभोगाद्यैर्यत्स्यादंगविभूषणं ३३ शोभैवकांतिराख्यातामन्मथाप्यायनो
ज्वला।कांतिरेववयोभोगदेशकालगुणादितः।३४ उद्दीपितातिविस्तारंयाताचेद्दीप्तिरुच्यते निःशंकत्वप्रयोगेषुप्रागल्भ्यंपरिचक्षते ३५
माधुर्यंनामचेष्टानांसर्वावस्थासुमार्दवं। स्थिरांचित्तोन्नतिर्यातुतद्धैर्यमितिकथ्यते ३६ औदार्यंविनयंप्राहुःसर्वावस्थानुगंबुधाः॥ ॥
अथगात्रारंभाः॥लीलाविलासविच्छित्तिर्विभ्रमःकिलकिंचितं मोट्टायितंकुट्टमितंविब्बोकोललितंतया ३७ विहृतंचेतिविज्ञेयायो
षितांदशगात्रजाः। प्रियानुकरणंयत्तुमधुरालापपूर्वकः ३८ चेष्टितैर्गतिभिर्वास्यात्सालीलेत्यभिधीयते प्रियसंप्राप्तिसमयेभ्रूनेत्रान
नकर्मणां ४० तत्कालिकोविशेषोयःसविलासइतीरितः आकल्पकल्पनाल्पापिविच्छित्तिरतिकांतिकृत् ४१ एषागमनवेलायांमदनावेग

रसा·
४

संभ्रमात् विभ्रमोंगविहारादिभूषास्थानविपर्ययः।४२। शोकहर्षाश्रुहर्षादेः संकरः किलकिंचितं ।स्वाभिलाषप्रघटनं मोट्टायितमुदीरितं ४३
केशाधरादिग्रहणे मोदमानापि चेतसा। दुःखितेव बहिः कुप्येद्यस्य कुट्टमितं हि तत्।४४। इष्टेप्यनादरो गर्वान्मानाद्बिब्बोक ईरितः विन्यासभंगिरंगा
नां भ्रूविलाससमनोहरा।४५।क्रियया व्यंज्यते यत्र विहृतं तदुदीरितं॥ अथ पौरुषसात्विकाः॥ नीचस्याधिकस्पर्धा शौर्योत्साहौ च वक्रता
यत्र प्रकटतां याति सा शोभेति प्रकीर्तिता।४७।वृषभस्येव गंभीरा गतिर्धीरं च दर्शनं सस्मितं च वचो यत्र स विलास इतीरितः ४८ तन्माधुर्यं य
त्र चेष्टादृश्यादेः स्पृहणीयता।शृंगारप्रचुरा चेष्टा यत्र तल्ललितं भवेत्।४९॥ अथ वागारंभः॥ आलापश्च विलापश्च संलापश्च प्रलापक
अनुलापापलापौ च संदेशश्चातिदेशवान्।५०। निर्देशश्चोपदेशश्चापदेशो व्यपदेशगः एवं द्वादशधा प्रोक्ता वागारंभा विचक्षणैः ५१ [illegible]
दृशायोक्तिरालापो विलापो दुःखजं वचः।उक्तिप्रत्युक्तिमद्वाक्यं संलाप इति कीर्तितः ५२ व्यर्थालापः प्रलापः स्यादनुलापो मुहुर्वचः अ
लापस्तु पूर्वोक्तस्यान्यथा योजनं भवेत्।५३।संदेशस्तु प्रोषितस्य स्ववार्ताप्रेषणं भवेत् अतिदेशायदुक्तानि तदुक्तानीति यद्वचः ५४ निर्देशस्तु
वेत्सांय महामित्यादिभाषणं। यच्छिक्षार्थं तु वचनमुपदेशः स उच्यते।५५।अन्यार्थकथनं यत्र सोपदेश इतीरितः व्याजेनात्माभिलाषोक्तिर्य
त्रायं व्यपदेशकः।५६॥ अथ सात्विकाः॥ अन्येषां सुखदुःखादिभावनं कृतभावनं अनुकूल्येन यच्चित्तं भावकानां प्रवर्तते ५७
सत्वं तदिति विज्ञेयं प्राज्ञैः सात्वोद्भवानिमान् सात्विकानिति जानंति भरतादिमहर्षयः ५८ सर्वेषां चैव भावानां यैश्च सत्वं विभाव्यते ते भावा
भावनतज्ज्ञैः सात्विकाः समुदाहृतं ५९ स्तंभः स्वेदोथ रोमांचः स्वरभंगोथ वेपथुः वैवर्ण्यमश्रु प्रलयाविष्टौ परिकीर्तिताः ६० स्तंभो हर्षभया
मर्षविषादाद्भुतसंभवाः अनुभावा भवंत्येते स्तंभे च मुनिसंमताः ६१ संज्ञाविरहितत्वं च शून्यता निःप्रकंपता निदाघहर्षव्यायामक्रोधश्रो
शभयादिभिः ६२ स्वेदः संजायते तत्र अनुभावा भवंत्यमी। स्वेदापनयनं तालव्यजनग्रहणादयः ६३ रोमांचो विस्मयोत्साहहर्षाद्यैः स्त
र्शविक्रियाः रोमोद्गमांगसंकोचगात्रसंस्पर्शनादयः ६४ वैस्वर्यं सुखदुःखाद्यैस्तत्र स्युर्गद्गदादयः वेपथुर्हासिसंत्रासजयक्रोधादिभि

Dr. BHAU DAJI MEMORIAL
डाक्टर भाऊदाजी इत्याख्यस्मारकम्

र्भवेत॥६५॥तत्रानुभावाः स्फुरणगात्रकंपादयो मताः॥विषादातपरोषाद्यैर्वैवर्ण्यमुपजायते॥६६॥मुखवर्णपरावृत्तिः कार्श्य
द्यास्तत्र विक्रियाः॥विषादरोषसंतोषधूमाद्यैरश्रु विक्रियाः॥६७॥बाष्पबिंदुपरिक्षेपनेत्रसंमार्जनादयः॥प्रलापो दुःखघाताद्यै
श्चेष्टाः तत्र निसंज्ञता॥६८॥सर्वेपि सत्वमूलत्वाद्भावास्ते चापि सात्विकाः॥अथाप्यमीषां सत्वैकमूलत्वात्सात्विकप्रथा॥६९॥अ
नुभावाश्च कथ्यंते भावसंस्रावनादपि॥एवं द्वैरूप्यमेतेषां कथितं भावकोविदैः॥७०॥इति रसार्णवसुधाकरकारिकायां रंजको
नाम प्रथमो विलासः॥१॥व्यभिइत्युपसर्गौ द्वौ विशेषाभिमुखत्वयोः॥विशेषणाभिमुख्येन चरंति स्थायिनं प्रति॥१॥वागंग
सत्वयुक्ता ये ज्ञेयास्ते व्यभिचारिणः॥संचारयंति वा सम्यगिति संचारिणोपि ते॥२॥उन्मज्जंते निमज्जंते स्थायिन्यंबुनिधाविव॥
ऊर्मीवद्वर्द्धयंत्येनं यांति तद्रूपतां च ते॥३॥निर्वेदोथ विषादो दैन्यं ग्लानिश्रमौ च मदगर्वौ॥शंकात्रासावेगा उन्मादापस्मृतिस्त
श्रं थाव्याधिः॥४॥मोहो मतिरालस्यं जा[illegible]व्रीडावहित्थे च॥स्मृतिरथ वितर्कचिंतामतिधृतयो हर्षउत्सुकत्वं च॥५॥औ
ग्र्यममर्षासूये चापल्यं चैव निद्रा च॥सुप्तिर्बोध इति मे व्याख्याता व्यभिचारिणस्त्रयस्त्रिंशत्॥६॥तत्वज्ञानाच्च दौर्गत्या
आपदो विप्रयोगतः॥ईर्ष्यादेरभिनैष्फल्यमिति निर्वेद उच्यते॥७॥प्रारब्धकर्मानिर्वाहादिष्टानाप्तेर्विपत्तितः॥अपराध
परिज्ञानादनुतापस्तु या भवेत्॥८॥विषादः स त्रिधा ज्येष्ठमध्यमाधमसंश्रयात्॥सहायान्वेषणोपायचिंताद्या उत्तमे
स्मृताः॥९॥अनुतापश्च वैचित्यमित्याद्या मध्यमे मताः॥अधमस्यानुभावास्तु वैचित्यमवलोकनं॥१०॥रोदनश्वसितं ध्यान
मुखशोषादयो मताः॥दृष्टापदुर्गतत्वाद्यैरनौर्जित्यं हि दीनता॥११॥तत्रानुभावा मालिन्यगात्रस्तंभादयो मताः॥आधि
व्याधिजराध्वव्यायामसुरतादिभिः॥१२॥निःप्राणतांगग्लानिश्च क्षामांगवचनक्रिया॥कंपानुत्साहवैवर्ण्यनयन
भ्रमणादयः॥१३॥श्रमो मानसखेदः स्यादध्वनृत्यश्रमादिभिः॥अंगमर्दननिःश्वासौ पादसंवाहनं तथा॥१४॥जृंभ

णंमदपानं च मुखनेत्रविकर्णनं ॥ सीत्कृतिश्चेति विज्ञेया अनुभावाः श्रमोद्भवाः ॥१५॥ मदस्त्वानंदसंमोहसंभेदो मदिराकृतिः ॥ स त्रिधा तरुणो मध्योपकृष्टश्चेति भेदतः ॥१६॥ दृष्टिः स्मेरा मुखे रागः सस्मिताकुलितं वचः ॥ ललिताविद्धगत्याद्याश्चेष्टास्तु तरुणे मदे ॥१७॥ मध्यमे तु मदे वाचि स्खलनं दृष्टिघूर्णनं ॥ गमने वक्रता बाह्वोर्विक्षेपः संभ्रमादयः ॥१८॥ अपकृष्टे तु चेष्टाः स्युर्गतिभंगो विसंज्ञता ॥ निःष्ठीवनं मुहुः श्वासो हिक्काच्छर्द्यादयो मताः ॥१९॥ तरुणस्तूत्तमादीनां मध्यमो मध्यनीचयोः ॥ अपकृष्टस्तु नीचानां तत्तन्मदविवर्द्धनं ॥२०॥ उत्तमः प्रकृतिः शेते मध्यो हसति गायति ॥ अधमप्रकृतिर्ग्राम्यं परुषं वक्ति रोदिति ॥२१॥ ऐश्वर्यादिकृतः कश्चिन्मानो मद उदाहृतः ॥ वक्ष्यमाणस्य गर्वस्य भेद एवेत्युदास्महे ॥२२॥ ऐश्वर्यरूपतारुण्यकुलविद्याबलैरपि ॥ इष्टलाभादिनान्येषामवज्ञा गर्व ईरितः ॥२३॥ अनुभावा भवंत्यत्र गुर्वाद्याज्ञाव्यतिक्रमः ॥ अनुत्तरप्रदानं च वैमुख्यं भाषणेपि च ॥२४॥ विभ्रमापहृतिर्वाक्यपारुष्यमनवेक्षणं ॥ अवेक्षणं निजांगानामंगतगादयोपि च ॥२५॥ शंका चौर्यापराधादेः स्यानिष्टोत्प्रेक्षणं मता ॥ तत्र चेष्टा मुहुः पार्श्वदर्शनं मुखशोषणं ॥२६॥ अवगुंठनवैवर्ण्यकंठसादादयोपि च ॥ द्विविधा चेयमात्मोत्था परोत्था चेति भेदतः ॥२७॥ स्वस्थापि जनितात्मोत्था प्रायोव्यंग्येयमिंगितैः ॥ इंगितानि च पक्ष्मभ्रूतारता दृष्टिविक्रियाः ॥२८॥ परोत्थानुमता चेयं परोत्था कार्यतो भवेत् ॥ प्रायेणाकारचेष्टाभ्यां तामिमामनुभावयेत् ॥२९॥ आकाराः सात्त्विकाश्चेष्टा अंगप्रसंगजा क्रियाः ॥ त्रासस्तु चित्तचांचल्यं विद्युज्जलदगर्जितैः ॥३०॥ तथाभूतं भुजंगाद्यैर्विज्ञेयास्तत्र विक्रियाः ॥ उत्कंपगात्रसंकोचरोमांचस्तंभगद्गदाः ॥३१॥ मुहुर्निमेषा विभ्रांति पार्श्वस्थालंबनादयः ॥ चित्तस्य संभ्रमो यस्मादावेगोयं स चाष्टधा ॥३२॥

उत्पातवातवर्षाग्निमत्तकुंजरदर्शनात् ॥ प्रियाप्रियश्रुतेश्चापि शात्रवव्यसनादपि ॥३३॥ तत्रोत्पातास्तु शैलादिकंपकेतूदयादयः ॥ तत्र सर्वांगविस्रंसो वैमनस्यापसर्पणं ॥३४॥ विषादमुखवैवर्ण्यविस्मयाद्यास्तु विक्रियाः ॥ त्वरया गमनं वस्त्रग्रहणं चावगुंठनं ॥३५॥ नेत्रापमार्जनाद्याश्च वातावेगभवाः क्रियाः ॥ छत्रग्रहणसंकोचा बाहुः स्वस्तिकबंधनं ॥३६॥ वृक्षाश्रयणमित्याद्या वर्षावेगभवाः क्रियाः ॥ अग्न्यावेगभवाश्चेष्टा वीजनं चांगधूननं ॥३७॥ विस्रस्तपदविक्षेपनेत्रसंकोचनादयः ॥ आवेगे कुंजरोद्भूते सत्वरं चापसर्पणं ॥३८॥ विलोकनं मुहुः पश्चात्त्रासकंपादयो मताः ॥ प्रियश्रवणजेप्यस्मिन्नभ्युत्थानोपगूहने ॥३९॥ प्रतिदानं प्रियंवाक्यं रोमहर्षादयोपि च ॥ अप्रियश्रुतिजेप्यस्मिन्विलापः परिदेवनं ॥४०॥ आक्रंदभूमिपतनपरितोभ्रमणादयः ॥ चेष्टास्तु शात्रवावेगे वर्मशस्त्रादिधारणं ॥४१॥ रथवाजिगजारोहसहसापक्रमादयः ॥ एते स्युरुत्तमादीनामनुभावा यथोचितं ॥४२॥ उन्मादश्चित्तविभ्रांतिर्वियोगादीष्टनाशतः ॥ वियोगजे तु चेष्टास्तु धावनं परिदेवनं ॥४३॥ असंबद्धप्रलपनं तापनं सहसोत्थिता ॥ अचेतनैः सहालापो निर्निमित्तस्मितादयः ॥४४॥ इष्टनाशे कृते तस्मिन्भस्मादिपरिलेपनं ॥ नृत्यगीतादिरचना तृणनिर्माल्यधारणं ॥४५॥ चीवरावरणादीनां प्रागुक्ताश्चापि विक्रियाः ॥ श्वोष्ठदंशभुजास्फोटलालाफेनादयोपि च ॥४६॥ दोषवैषम्यजस्त्वेष व्याधिरेवेत्युदास्महे ॥ दोषोद्रेकवियोगाद्यैर्ज्वराद्या व्याधिरेव तु ॥४७॥ गात्रस्तंभः श्लथांगत्वं कूणनं मुखकूजनं ॥ स्रस्तांगतांगविक्षेपः निःश्वासाद्याः स तु द्विधा ॥४८॥ सशीतो दाहयुक्तश्च सशीते तत्र विक्रियाः ॥ हनुसंचलनं बाष्पं सर्वांगोत्कंपकूजनं ॥४९॥ जानुकंपनरोमांचमुखशोषादयोपि च ॥ दाहज्व

रेतुचेष्टास्तुःशीतमाल्यादिवीक्षणं॥पाणिपादपरिक्षेपमुखशोषादयोपिच॥आपद्भीतिवियोगाद्येर्मोहस्याच्चित्तमूढ
ता॥विक्रियातत्रविज्ञेयाइंद्रियाणांचशून्यता॥५३॥निश्चेष्टतांगभ्रमणपतनाघूर्णनादयः॥नसाधनजयाख्यस्य
वियोगोयमात्मनः॥५४॥शरीरविच्छेदवर्तामरणंनामतद्भवेत॥एतच्चद्विविधंज्ञेयंव्याधिजंचापघातजं॥५५॥
अध्यवेसाधमहव्यूलविश्रूयादिसमुद्भवं॥अमीतत्रानुभावास्युरव्यक्ताक्षरभाषणं॥५६॥विवर्णगात्रतामं
द्श्वासोक्षिस्तंभमीलने॥हिक्कापरिजनावेक्षानिश्चेष्टेंद्रियतादयः॥५७॥द्वितीयंघातपतनदाहोद्बंधविषा
दयः॥तत्रघातादिजेभूमिपातनक्रंदनादयः॥५८॥विषंतुवत्सनाभाख्यमष्टावेगाश्चतद्भवा॥कार्श्यकंपोहिक्काफेन
श्चकंधराभंग॥५८॥जडतामतिरितिकथिताःक्रमशःप्रथमादिमाश्चेष्टाः॥स्वभावश्रमसौहित्यगर्भनिर्भरतादि
भिः॥कृच्छ्राक्रियोन्मुखत्वंयत्तदालस्यमिहाक्रियाः॥६०॥अंगभंगःक्रियाद्वेषोजृंभणाक्षिविमर्दनं॥शय्यासनैकक्रियया
निद्रातंद्रादयोपिच॥६१॥जाड्यमप्रतिपत्तिःस्यादिष्टानिष्टार्थयोश्रुतेः॥दृष्टेर्वाविरहादेश्चक्रियास्तत्रामेषता॥६२॥
अश्रुतिपारवश्यंचतूष्णींभावादयोपिच॥अकार्यकरणावज्ञास्तुतिर्नूतनसंगमे॥६३॥प्रतीकाराक्रियाद्यैश्चव्रीडाव
नवधृष्टता॥तत्रचेष्टानिगूढोक्तिरधोमुखविचिंतने॥६४॥अनिर्गमोवहिश्चापिदूरादेवावगूहनं॥नखानां
कृंतनंभूमिलेखनंचैवमादयः॥६५॥अवहित्याकारगुप्तिःस्या वनीतिभिः॥लज्जासाध्वसदाक्षिण्यप्रगल्भा
पचमादिभिः॥६६॥अन्यथाकथनंमिथ्याधैर्यमन्यत्रवीक्षणं॥कथाभंगादयोप्यस्यामनुभावाभवंत्यमी॥६७॥स्वा
स्थ्यचिंतादृढाभ्याससदृशालोकनादिभिः॥स्मृतिपूर्वानुभूतार्थप्रतीतिस्तत्रविक्रिया॥६८॥कंपनोद्वहनेमूर्ध्नोभ्रू
विक्षेपादयोपिच॥ऊहोवितर्कःसंदेहःवितर्कप्रत्ययादिभिः॥६९॥जनितोनिर्णयांतःस्यात्संशयःसत्यएवच॥तत्रा

नुभावाःस्युरमीभ्रूशिरःकंपनादयः॥७०॥इष्टवस्त्वपरिप्राप्तैरैश्वर्यभ्रंशनादिभिः॥चिंताध्यानात्मिकातस्यामनुभा
वाइमेमताः॥७१॥कार्श्यधोमुखसंतापनिश्वासोच्छ्वासनादयः॥नानाशास्त्रार्थमथनादर्थनिर्धारणंमतिः॥७२॥
तत्रचेष्टास्यकर्तव्यकरणंसंशयाच्छिदा॥शिष्योपदेशाक्षेपाद्यूहापोहादयोपिच॥७३॥ज्ञानविज्ञानगुर्वादिभक्ति
नानार्थसिद्धिभिः॥लज्जादिभिःस्वचित्तस्यनैस्पृह्यंधृतिरुच्यते॥७४॥अत्रानुभावाविक्षेपाप्राप्तार्थानुभवस्तथा॥अप्रा
प्तातीतनष्टार्थैरभिसंरोधनादयः॥७५॥मनोरथस्यलाभेनसिद्धयोग्यस्यवस्तुन॥मित्रसंगमदेवादिप्रसादश्चप्र
कल्पितः॥७६॥मनःप्रसादोहर्षःस्यादत्रनेत्रप्रफुल्लता॥प्रियभाषणमाश्लेषपुलकानांप्ररोहणं॥७७॥स्वेदोद्गमः
स्वहस्तेनहस्तसंताडनादयः॥कालाक्षमत्वमौत्सुक्यमिष्टवस्तुवियोगतः॥७८॥तद्दर्शनाद्रम्यवस्तुदिदृक्षादिस्तु
तक्रियाः॥त्वरानवास्थितिशय्यास्थितीरुत्थानचिंतने॥७९॥शरीरगौरवंनिद्रातंद्रानिश्वसितादयः॥अ
पराधावमानाभ्यांचौर्यादिग्रहणादपि॥८०॥असत्प्रलापनाद्यैश्चकृतंचंडत्वमुग्रता॥क्रियातत्रास्यनयनरागो
बंधनताडनैः॥८१॥शिरसःकंपनंस्वेदधर्षनिर्भर्त्सनादयः॥अवक्षेपावमानाद्यैःक्रोधोमर्षइतीर्यते॥८२॥त
त्रस्वेदशिरःकंपावधोमुखविचिंतने॥उपायान्वेषणोत्साहव्यवसायादयःक्रियाः॥८३॥परसौभाग्यसंपत्तीविद्या
शौर्यादिहेतुभिः॥गुणेषुदोषारोपस्यादसूयातत्रविक्रियाः॥८४॥मुखापवर्जनंगर्हाभ्रूविधानोदनादयः॥रागद्वे
षादिभिश्चित्तलाघवंचापलंभवेत॥८५॥चेष्टास्तत्रविचाविचारेणपरिरंभावलंभनेनिक्षासनोक्तिपारुष्यता
डनाजापनादयः॥८६॥मदस्वभावव्यायामनिश्चिंतत्वश्रमादिभिः॥मनोनिमीलनंनिद्राश्चेष्टास्तत्रास्यगौरवं
॥८७॥आघूर्णमाननेत्रत्वमंगानांपरिमर्दनं॥निश्वासोच्छ्वसितेसन्नगात्रत्वंनेत्रमीलनं॥८८॥शरीरस्यवसंको

चोजाप्रंचेत्येवमादयः॥ उद्रेक एव निद्रायाः सुप्तिः स्यात्तत्र विक्रियाः॥ ८९॥ इंद्रियोपरतिर्नेत्रमीलनं स्रस्तगात्र
ता॥ उत्स्वप्नायितनैश्चाल्यश्वासोच्छ्वासादयोपि च॥ ९०॥ स्वप्नस्पर्शननिःश्वासा निद्रासंपूर्णतादिभिः॥ प्रबो
धश्चेतनाप्राप्तिश्चेष्टास्तत्राक्षिमर्दनं॥ ९१॥ शय्याविमोक्षणं बाहुविक्षेपोंगुलिमोटनं॥ शिरःकंडूयनं चागव
लनं चैवमादयः॥ ९२॥ उत्तमाधममध्येषु सात्विकव्यभिचारिणः॥ विभावैरनुभावैश्च वर्णनीया यथोचि
तं॥ ९३॥ उद्वेगस्नेहदंभेर्षाप्रमुखाश्चित्तवृत्तयः॥ उक्तेष्वंतर्भवंतीह तेन पृथक्केन दर्शिताः॥ ९४॥ अन्येपि पदिभा
वास्तुश्चिकावृत्तिविशेषतः॥ अंतरभावस्तु सर्वेषां इष्टव्यो व्यभिचारिणां॥ ९५॥ विभावा अनुभावाश्च ते भवंति
परस्परं कार्यकारणे भावस्तु ज्ञेय प्रायेण लोकतः॥ ९६॥ स्वातंत्र्यात् पारतंत्र्याद्द्विधामी व्यभिचारिणः॥ परपो
षकतां प्राप्ताः परतंत्रा इतीरिताः॥ ९७॥ तदभावे स्वतंत्राः स्युर्भावा इति चेते स्मृताः॥ आभासता भवेदेशामनैचिं
त्यविवत्तिनां॥ ९८॥ असत्यत्वादयोग्यत्वादनौचित्यं द्विधा भवेत्॥ असत्यत्वकृतं तस्यादचेतनकृतं तु यत्॥ ९९॥
अयोग्यत्वकृतं प्रोक्तं पशुतिर्यग्यसाश्रयं॥ उत्पत्तिसंधिसाबल्यशांतयो व्यभिचारिणः॥ १००॥ दशाश्चतस्रस्तः
स्यादुत्पत्तिर्भावसंभवः॥ सरूपमसरूपं वा भिन्नकारणकल्पितं॥ १॥ भावद्वयं मिलति चेत्स संधिरिति गीयते॥
अत्याहूतस्य भावस्य विलासः शांतिरुच्यते॥ २॥ अबलत्वं तु भावानां समर्द्दः स्यात्परस्परं॥ इति संचारिणः॥
अथ स्थायिनः॥ सजातीयविजातीयैर्भावैर्यैर्न तिरस्कृताः॥ क्षीराब्धिलवणं प्रत्यान्स्वात्मलं स्थापिनो हि ते॥ १॥
भरतेन च ते कथिता रतिर्हासोत्साहविस्मयक्रोधाः॥ शोकश्चाथ जुगुप्साभयमित्यष्टौ च लक्ष्मवक्ष्ये तेषां॥ २॥
यूनोरन्योन्यविषया स्थायिनी या रतिर्भवेत्॥ निसर्गेणाभियोगेन संसर्गेणाभिमानतः॥ ३॥ उपमाध्यात्मवि

षयैरेषा स्यात्तत्र विक्रियाः॥ कटाक्षभंगविक्षेपप्रियवादादयो मताः॥ ४॥ अंकुरपल्लवकलिकाप्रसूनफ
लभोगयैः क्रमशः॥ प्रेयानुप्रणयः स्नेहो रागोनुराग इत्युक्तः॥ ५॥ स प्रेमा भेदरहितं यूनोर्यद्भावबंधनं॥ यत्तु प्रेमा
नुबंधने स्यात्तं प्रहृदयंगमं॥ ६॥ वधातिभावकौटिल्यं समान इति गीयते॥ बाह्यंतरोपचारैर्यः प्रेमा मानो
पकल्पितैः॥ ७॥ ततोतिभावविस्रंभः सोयं प्रणय उच्यते॥ विश्वंपरमां कायावमास्कंदेदर्शनादिभिः॥ ८॥ यत्र द्रवत्वं सं
तरंगं स स्नेह इति कथ्यते॥ सा त्रिधा कथ्यते प्रौढमध्यमंदप्रभेदतः॥ ९॥ प्रवासादिभिरत्तक्लिष्टेतोप्रियेजने
इतरक्लेशाकारी यः सस्नेहं प्रौढ उच्यते॥ १०॥ इतरानुभावापेक्षां सहते यः स मध्यमः॥ द्वयोरेकस्य मानादौ तदं
न्यस्य करोति यः॥ ११॥ वैवापेक्षी न चापेक्षां सस्नेहो मंद उच्यते॥ दुःखमप्याधिकं चित्ते सुखत्वेनैव रज्यते॥ १२॥
यदि स्नेहप्रकर्षेण स राग इति कथ्यते॥ कुसुंभनीलमंजिष्ठारागभेदेन सत्रिधा॥ १३॥ कुसुंभरागो यः ज्ञेयो
यश्चित्ते सज्जति तत्क्षणात्॥ अतिप्रकाशमानोपि क्षणादेव विनश्यति॥ १४॥ नीलरागस्तु स प्रोक्तो नापे
ति न च दीप्यते॥ अचिरेणैव संसक्तः कदाचिदपि नश्यति॥ १५॥ अति च शोभते यस्मान्मांजिष्ठा राग उच्य
ते॥ राग एव स्वसंवेद्यं वशा प्राप्ता प्रकाशितं॥ १६॥ यावदाश्रयवृत्तिश्चेदनुराग इतीरितः॥ अन्ये प्रीति
रतेर्भेदमामनंति न तत्त्वतः॥ १७॥ असंप्रयोगविरहालेयं हर्षानभियते॥ भाषणाकृतिवेषाणां क्रियायाश्च विकार
तः॥ १८॥ लौभ्यादेश्च परस्थानामेषामनुकृतेरपि॥ विकारश्चेतसो हासः तत्र चेष्टाः समीरिताः॥ १९॥ दृष्टेर्विकारश्चोष्ठ
स्य कपालस्पंदनादयः॥ शक्तिधैर्यसहायाद्यैः फलश्लाघ्येषु कर्मसु॥ २०॥ सत्वराम नुषोवृत्तिरुत्साहस्तत्र विक्रियाः॥
कालाद्यवेषणं धैर्यं बागारंभादयोपि च॥ २१॥ सहजाहार्यभेदेन स द्विधा परिभाष्यते॥ लोकोत्तरपदार्थानां सहजालोक

नादिभिः॥२२॥विस्तारश्चेतसोयस्तुविस्मयःसनिगद्यते॥क्रियास्तत्राक्षिविस्तारसाध्वुक्तिपुलकादयः॥२३॥वधा
वज्ञादिभिश्चित्तज्वलनंक्रोधईरितः॥एषात्रिधाभवेत्क्रोधकोपरोषप्रभेदतः॥२४॥वधच्छेदादिपर्यंतःक्रोधःक्रूरजनाश्रयः॥
शत्रुभत्यसुहृद्भृत्याश्चत्वारोविषयास्त्वयोः॥२५॥मुहुर्दष्टोष्टताभुग्नाभृकुटिर्दंतघट्टनं॥हस्तनिष्पीडनंगात्रकंपःश
स्त्रप्रतीक्षणं॥२६॥स्वभुजावेक्षणंकंठगर्जायाःशात्रवेकृधि॥भत्यक्रोधेतुचेष्टास्युस्तर्जनंमूर्द्धकंपनं॥२७॥निभ
र्त्सनंचबहुधामुहुर्निर्वर्णनादयः॥मित्रक्रोधेविकारास्तुनेत्रांतस्खलनाश्रुता॥२८॥तूष्णींध्यानंचनैश्चिंत्यंश्वासि
तानिमुहुर्मुहुः॥मौनंविनम्रमुखताभुग्नदृष्ट्यादयोपिच॥२९॥पूज्यक्रोधेतुचेष्टाःस्युःस्वनिंदानम्रवक्रता॥अनुत्त
रप्रदानांगस्वेदगद्गदतादयः॥३०॥क्रोधवत्कोपविषयाश्चत्वारोत्रसमीरिताः॥शत्रुकोपेतुचेष्टाःस्युः[illegible]भो
वगर्भितभाषणं॥३१॥भ्रूभेदकुटिलस्वेदकटाक्षारुणितादयः॥भृत्यादिकोपवन्मित्रयेतत्रक्रोधोदिताःक्रियाः॥३२॥
मिथःस्त्रीपुंसयोरेवरोषःस्त्रीगोचरःपुनः॥भत्ययावभिरत्रस्युर्विकाराःकुटिलेक्षणं॥३३॥अधरस्फुरणापांगरा
गनिःश्वासितादयः॥द्वेधानिगदितःस्त्रीणांरोषःपुरुषगोचरः॥३४॥सपत्नीहेतुरायःस्यादन्यःस्यादहेतुकः॥स
पत्नीहेतुजोरोषोविप्रलंभेप्रपंच्यते॥३५॥[illegible]ः॥अन्यहेतुकृतेतत्रक्रियापुरु
षरोषवत्॥वाष्पोद्गमोमुखेरोषस्तंभान्निःश्वसितादयः॥३६॥उत्तमानामयंप्रोढोविभावैरन्यसंश्रयैः॥अप्र
स्थैरपिगूढोपिप्रायोधैर्येणशाम्यति॥३७॥तत्रचेष्टागुणाख्याननिगूढरुदितादयः॥स्यादेषमतिपर्यंतःस्व
परस्पैश्च्यमध्यमैः॥३८॥अनतिव्यक्तरुदितप्रमुखास्तत्रविक्रियाः॥हेतुभिःस्वगतैरेवःप्रायःस्त्रीनीच्ययोरयं॥४०॥
विक्रियाःकथिताप्रायस्तत्रभूरिविचेष्टितं॥उत्तरस्तननिर्भेदयानोच्चैःरोदनादयः॥४१॥अहृद्यानांपदार्थानां

दर्शनश्रवणादिभिः॥संक्षोभणंयन्मनसःसाजुगुप्सात्रविक्रियाः॥४२॥नासापिधानंत्वरितागतिरास्यविकूणनं॥स
र्वांगिकूणनंकुत्सामुहुर्निष्ठीवनादयः॥४३॥घृणांशुद्धजुगुप्सास्यादशरूपेनीरूपिता॥साहेयश्रवणेलज्जाजुगुप्साच
नभिधते॥४४॥भयंतुतुमलाघोरदर्शनश्रवणादिभिः॥चित्तस्यातीवचांचल्यंतत्प्रायोनीचमध्ययोः॥४५॥उत्तम-
स्यतुजायेतकारणैरतिलौकिकैः॥भयेतुचेष्टावैवर्ण्यंस्तंभश्चलंगात्रकंपनं॥पलायनंपरावृत्त्यवीक्षणंस्वांग
गोपनं॥घास्यशोषणमुत्क्रोशशरणान्वेषणादयः॥४७॥एतेचस्थायिनस्तैस्तैर्विभावैर्व्यभिचारिभिः॥सात्वि
कैरनुभावैश्चनयाभिनयवेगतः॥४८॥साक्षात्कारमिवानीताःप्रापिताःस्वानुरूपतां॥सामाजिकानांमनसि
प्रयांतिरसरूपतां॥४९॥हृद्यादिव्यंजनैश्चितांमरीचादिभिरौषधैः॥गुडादिमधुरद्रव्यैर्यथायोग्यंसमन्वितैः
॥५०॥यद्वत्पाकविशेषणवधोखंडरसोपराः॥निष्पाद्यतेविभावाद्यैःप्रयोगेसात्वतांधसः॥५१॥सोपमानंदसंभेदो
भावकैरनुभूतये॥अष्टधासचशृंगारहास्यौवीराद्भुतावपि॥५२॥रौद्रकरुणबीभत्सौभयानकइतिरितः॥एषूत्त
रस्तुपूर्वस्मात्संभूतोविषमात्समः॥५३॥बहुवक्तव्यताहेतोःसकलाह्लादनादपि॥रसेषुतेषुशृंगारःप्रथमंलक्ष्यतेस्फु
टं॥५४॥विभावैरनुभावैश्चसात्विकैर्व्यभिचारिभिः॥नीतासदस्यरस्यत्वंरतिशृंगारउच्यते॥५५॥सविप्रलं
भःसंभोगइतिद्वेधानिगद्यते॥अयुक्तयोस्तरुणयोर्योनुरागःपरस्परं॥५६॥अभीष्टालिंगनादीनामनवाप्तौप्र
जायते॥सविप्रलंभोविज्ञेयःसचतुर्द्धानिगद्यते॥५७॥पूर्वानुरागमानौचप्रवासकरुणावपि॥यत्प्रेमसंगमा
त्पूर्वंदर्शनश्रवणोद्भवं॥५८॥पूर्वानुरागःसविज्ञेयःश्रवणंतुगुणस्मृतिः॥प्रत्यक्षचित्रस्वप्नादौदर्शनंदर्शनं
मतं॥५९॥यस्तुपूर्वानुरागोयंसंकल्पात्मप्रवर्त्तते॥सोयंपूर्वानुरागाख्योविप्रलंभइतीरितः॥६०॥पारतं

न्याद यं द्वे ह्यादैवमानुषकल्पितात्॥ अत्र संचारिणो भ्रांतिशंकासूयेर्ष्याश्रमो भयं॥६१॥ निर्वेदो लज्जा दैन्यानि चिंता निद्राप्रबुद्धता॥ वि
९ षादो जडतोन्मादौ मोहो मरणमेव च॥६२॥ एतास्मिन्नभिलाषादि मरणांतमनेकधा॥ तत्र संचारिभावानामुत्कटत्वाद्दशा भवेत्॥६३॥ तथापि प्राक्
नैरस्याद्दशावस्था समासतः॥ प्रोक्तास्तदनुरोधेन तासां लक्षणमुच्यते॥६४॥ अभिलाषश्चिंतनानुस्मृतिगुणकीर्तनोद्वेगः॥ सविलापउन्माद
व्याधिजडतामृतिश्च ताः क्रमशः॥६५॥ संगमोपायरचितमारब्धव्यवसायतः॥ संकल्पेच्छासमुद्भूतिरभिलाषोत्र विक्रियाः॥६६॥ प्रवेशनिर्गमौ
तूष्णीं तद्दृष्टपथगामिता॥ रागप्रकाशनपरा श्रेष्ठा स्वात्मप्रसाधनं॥६७॥ व्याजोक्तयश्च विजनेस्थितिरस्याद्यो मता॥ केनोपायेन
संसिद्धेत्कदा तेन समागमः॥६८॥ दूतीमुखेन किं वाच्यमित्याद्यूहस्तु चिंतनं॥ अत्र नीलादिसंस्पर्शः शय्यायां परिवर्तनं॥६९॥ सबाष्पाकु
कराकृष्टिमुद्रिकादिविवर्तनं॥ निर्लक्ष्यवीक्षणं चैवमाद्या विक्रियता मता॥७०॥ अर्थानामनुभूतानां देशकालानुवर्तिनं॥ संततयेन पराम
र्शो मानसस्यादनुस्मृतिः॥७१॥ अत्रानुभावा निश्वासो ध्यानं कल्पविहीनता॥ शय्यासनादिविद्वेष इत्याद्याः स्मरकल्पिताः॥७२॥
सौंदर्यादिगुणश्लाघा गुणकीर्तनमत्र हि॥ रोमांचो गद्गदा वाणी वाष्पमंथरवीक्षणं॥७३॥ तत्संगाचिंतने संख्यागंडस्वेदादयोपि च॥
मनसः कंपउद्वेगः कथितास्तत्र विक्रियाः॥७४॥ चित्रसंतापनिश्वासौ द्वेषः स्रक्चंदनादिषु॥ स्तंभचिंताश्रुवैवर्ण्यदीनत्वादय ईरिताः॥७५॥
अहमेव कथं प्रापदिहातिष्ठदिहास्त च॥ इहालपदिहावात्सीदिहैवस्थास्यते कदा॥७६॥ इत्यादिवाक्यविन्यासो विलाप इति कीर्तितः॥
तत्र चेष्टास्तु कुत्रापि गमनं क्वचिदीक्षणं॥७७॥ क्वचित्तु विरवस्थानं क्वचिच्च भ्रमणादयः॥ सर्वावस्थासु सर्वत्र तन्मयतया सदा॥७८॥ अ
न्यस्मिंस्तदिति भ्रांतिरुन्मादो विरहोद्भवः॥ अत्र चेष्टास्तु विज्ञेया द्वेषास्लिष्टेपि वस्तुनि॥७९॥ दीर्घमुहुश्च निःश्वासो निर्निमेषतयास्थितिः
॥ अनिमित्तस्मितध्यानगानमौनादयोपि च॥८०॥ अभीष्टसंगमाभावाद्व्याधिसंतापलक्षणः॥ अत्र संतापनिःश्वासौ ग्लानवस्त्रनिवेषणं॥८१ ९
नोत्तरं भाषते प्रश्ने नेक्षते न शृणोति च॥ यत्र ध्यायति निःसंज्ञं जडता सात्र कीर्तिता॥८२॥ अकांडद्वंद्वकृतिस्तंद्रानिश्वासकृशतादयः॥ ते स्तैः कृतैः

प्रतीकारैर्यदि न स्यात्समागमः॥८३॥ ततस्तावन्मरणोद्योगः कामाग्नेस्तत्र विक्रियाः॥ लीलाशुकचकोरादिविन्यासः स्निग्धशीकरे॥८४
॥ कलकंठकलालापश्रुतिर्मंदानिलाश्रयः॥ ज्योत्स्नाप्रवेशमाकंदमंजरीवीक्षणादयः॥८५॥ मुहुः कृतोनेति नेति प्रतिषेधार्थवीक्षया॥
ईप्सितालिंगनादीनां निरोधो मान उच्यते॥८६॥ सोयं सहेतुनिर्हेतुभेदाद्द्वेधात्र हेतुजः॥ ईर्ष्यया संभवेदीर्ष्या मन्यासंगिनि वल्लभे॥८७॥ अ
सद्दृष्ट्युतमेवास्याद्दृष्टेरनुमितेः श्रुतेः॥ ईर्ष्याभाने तु निर्वेदावहित्थग्लानिदीनताः॥८८॥ चिंताचापल्यजडतामोहाद्या व्यभिचारिणः॥ श्रु
तिः प्रियापराधस्य श्रुतिराप्तसखीमुखात्॥८९॥ भोगांकगोत्रस्खलनात्स्वप्नैरनुमितिस्त्रिधा॥ कारणाभास संभूतिर्निर्हेतुस्याद्द्वयोरपि॥
९०॥ अवहित्थादयस्तत्र विज्ञेया व्यभिचारिणः॥ निर्हेतुकः स्वयं शाम्येत्स्वयं ग्राह्य स्मितावधीः॥९१॥ हेतुजस्तु समे याति पथा योग्यं प्रकल्पितैः॥
साम्ना दानेन भेदेन नत्युपेक्षारसांतरैः॥९२॥ तत्र प्रियोक्तिकथनं यत्तु तत्साम कीर्त्यते॥ सख्यादिभिरुपालंभप्रभेदो भेद उच्यते॥९३॥ व्याजेन
भूषणादीनां प्रदानं दानमुच्यते॥ नतिः पादप्रणामस्यात्तूष्णीं स्थितिरुपेक्षणं॥९४॥ आकस्मिकभयादीनां कल्पना स्याद्रसांतरं॥ यादृच्छि
कं बुद्धिपूर्वमिति द्वेधा तदुच्यते॥९५॥ अनुकूलेन दैवेन कृतं यादृच्छिकं भवेत्॥ प्रत्युत्पन्नधिया पुंसा कल्पितं बुद्धिपूर्वकं॥ पूर्वसंगतयोर्यूनोर्भवे
द्देशांतरादिभिः॥ करणव्यवधानं यत्स प्रवास इतीरितः॥९७॥ तत्कृतो विप्रलंभोपि प्रवासत्वेन संमतः॥ गर्वहर्षमदव्रीडावर्जयित्वा समीरितः॥
९८॥ शृंगारयोग्याः सर्वेपि प्रवासे व्यभिचारिणः॥ कार्यतः संभ्रमाच्छापात्सत्रिधात्र कीर्तितः॥९९॥ बुद्धिपूर्वं तथा यूनोः सन्निधानाद्यपेक्षया
॥ वृत्तो वर्तिष्यमाणश्च वर्तमान इति त्रिधा॥ आवेगः संभ्रमः सोपि नैकोदिव्यादिभेदतः॥ सतु वैरूप्यताद्रूप्यप्रवृत्तो द्विविधो भवेत्॥१००॥
प्रवासशापवैरूप्याद्दिग्भागौतमादिषु॥ द्वयोरेकस्य मरणे पुनः संजीवनावधि॥१॥ विरहः करुणान्यस्य संगमाशानिवर्तनात्॥ करु
णाभ्रमचारित्वात्सोयं करुण उच्यते॥२॥ संचारिणोनुभावास्तु करुणेपि प्रवासवत्॥ पूर्वानुरागो विविधवचनव्रीडनादिभिः॥३॥ मानेनिरुक्तं
तत्प्राहुः पुनरीर्ष्यादिलक्ष्मभिः॥ प्रवासदीर्घकालत्वात्प्रवासेन तल्लीयते॥४॥ विनिषिद्धं तु करुणे करुणत्वेन गीयते॥ स्पर्शनालिंगनादीनामा

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

नुकूल्यान्निषेवणं॥१०॥ घटते यत्र यूनोः स संभोगोयं चतुर्विधः॥ संक्षिप्तः संकीर्णः संपन्नतरः समृद्धिमानिति च॥ पूर्वानुराग
मानात्मवासकरुणानुसंभवः क्रमशः॥६॥ यूवानौ यत्र संक्षेपात्साधसंक्रीडनादिभिः॥ उपचारानिषेवंते स संक्षिप्त उदाहृतः॥७॥
संकीर्णस्तु प्रसादेपि व्यलीकस्मरणादिभिः॥ संकीर्णमानसंभोगः किंचित्तप्तेक्षुपेशलः॥८॥ भयं व्यलीकस्मरणाद्यभावात्प्राप्तवैभवः॥ प्रोषि
तागतयोर्यूनोर्भोगः संपन्नईरितः॥९॥ पुनरुज्जीवताभोगो समृद्धिः क्रियता भवेत्॥ शिवाभ्यामेव विज्ञेयामिनियोद्दिसमृद्धिमान्॥१०॥ अथहास्य
॥विभावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः॥ हासः सरस्य त्वंनीतो हास्य इतीर्यते॥११॥ अत्रालस्यग्लानिनिद्रावोधाद्या व्यभिचारिणः॥ एषद्वि
धाभवेदात्मपरस्थितिविभेदतः॥१२॥ आत्मस्थस्तु यदा स्वस्य विकारैर्हसति स्वयं॥ परस्थस्तु परप्राप्तैरेतैर्हसति चेत्परः॥१३॥ श्रुतिवशात्सषो
ढास्मितहसितविहसितोपहसितैः॥ अपहसितातिहसितकैर्ज्येष्ठातिक्रमादिमे हि द्वे॥१४॥ स्मितत्वाल्लक्ष्यदशनं हृक्कपोलविलासकृत्॥ तदेवल
क्ष्यदशनाशिखिरं हसितं भवेत्॥१५॥ तदेवाकुंचितापांगगंडमधुरनिःस्वनं॥ कालोचितं चास्यरागयुक्तं विहसितं भवेत्॥१६॥ फुल्लनासापुरं यस्या
त्रिकुंचितशिरोंसकं॥ जिह्मावलोकिनयनं तच्चापहसितं भवेत्॥१७॥ कंपितांसं साश्रुनेत्रं तच्चोपहसितं भवेत्॥ करोपगूढपार्श्वं यदुद्धतायतनिःस्वनं॥१८॥ बाष्पा
कुलाक्षवदनं तच्चापि हसितं मतं॥ अथ वीरः॥ विभावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः॥१९॥ नीतः सदस्यरस्यत्वं उत्साहो वीर उच्यते॥ स च त्रिधा समासेन दानयुद्ध
दयोद्भवः॥ दानवीरे धृतिर्हर्षोद्याद्या व्यभिचारिणः॥२१॥ स्मितपूर्वाभिभाषित्वं स्मितपूर्वं च वीक्षणं॥ प्रसादे वकुदाहत्वं दत्वा चानुशोचनं॥२२॥ गुणागुणविचाराद्या
स्त्वनुभावाः समीरिताः॥ युद्धवीरे हर्षगर्वामर्षाद्या व्यभिचारिणः॥२३॥ असहायेपि युद्धेच्छा समरादपलायनं॥ भीताभयप्रदानाद्या विकारास्तत्र कीर्तिताः॥२४॥ दयावीरे धृति
मतिप्रमुखा व्यभिचारिणः॥ स्वार्थप्राणव्ययेनापि विपन्नत्राणशीलता॥२५॥ आश्वासनोक्तयः स्वर्यमित्याद्यास्तत्र विक्रियाः॥ अथाद्भुतः॥ विभावैरनुभावै
श्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः॥ नीतस्सदस्यरस्यत्वं विस्मयोद्भुततां व्रजेत्॥२६॥ अत्र धृत्यावेगहर्षजाड्याद्या व्यभिचारिणः॥ चेष्टास्तु नेत्रविस्तारस्वेदाश्रुपुलकादयः॥२७
॥अथ रौद्रः॥ विभावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः॥ क्रोधः सदस्यरस्यत्वं नीतो रौद्र इतीर्यते॥२८॥ आवेगगर्वोग्रामर्षमोहाद्या व्यभिचारिणः॥ प्रस्वेदभ्रुकुटीनेत्ररागा

डाक्टर भाऊदाजी इत्यस्य स्मारकम्
Dr. BHAU DAJI MEMORIAL

द्यास्तत्र विक्रियाः॥२९॥ अथ करुणः॥ विभावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः॥ नीतः सदस्यरस्यत्वं शोकः करुण उच्यते॥३०॥ अत्राष्टौ सात्विका जाड्यनिर्वेदग्लानिदीन
ताः॥ आलस्यापस्मृतिव्याधिमोहाद्या व्यभिचारिणः॥३१॥ अथ बीभत्सः॥ विभावैरनुभावैश्च सात्विकैर्व्यभिचारिभिः॥ जुगुप्सापोषमापन्ना बीभत्सत्वेन रस्यते॥३२॥ अत्रग्ला
निस्मरोन्मादमोहापस्मारदीनताः॥ विषादचापलावेगगर्वाद्या व्यभिचारिणः॥३३॥ स्वेदरोमांचनासाग्रछादनाद्याश्च विक्रियाः॥ अथ भयानकः॥ विभावैरनुभावैश्च सात्विकै
र्व्यभिचारिभिः॥ भयं सदस्यरस्यत्वं नीतोप्रोक्तो भयानकः॥३५॥ तत्र संत्रासमरणे चपलावेगदीनताः॥ विषादमोहापस्मारशंकाद्या व्यभिचारिणः॥३६॥ विक्रियाश्चास्य शोषा
द्याः सात्विकाश्चाश्रुवर्जिताः॥ केचित्समानबलयोरसयोः संकरं विदुः॥३७॥ न परीक्षाक्षममिदं मतं प्रेक्षावतां व्रजेत्॥ तुल्यत्वे पूर्वमास्वादकृतरसविनिश्चयात्॥३८॥ स्प
र्धापरत्वादुभयोरसास्वादप्रसंगतः॥ तयोरन्यतरस्यैव प्राधेणास्वादनादपि॥३९॥ युगपद्रसनीयत्वं युगपन्नोपपद्यते॥ एषामंगांगिभावेन संकरो मम संमतः॥४०॥ त
था च भारतीये॥ भावे वापि रसो वापि प्रवृत्तिर्वृत्तिरेव वा॥ सर्वेषां समवेतानां रूपं यस्य भवेद्बहु॥४१॥ समंतव्यो रसस्थायी शेषाः संचारिणो मताः॥ रतितुलाधतस्मन
योस्तस्मात्सकरणादिना॥ भावितात्स्वर्यविश्रांतेरेकत्रैवावलोकनात्॥ उभौ शृंगारबीभत्सौ मथो वीरभयानकौ॥ रौद्राद्भुतौ तथा हास्यकरुणौ वैरिणौ मिथः॥४३॥ स्वभाववैरि
णोरंगभावेनापि विमिश्रणं॥ विवेकिभ्यो न सहते गंधगंधकयोरिव॥४४॥ विरोधिनोपि नोदध्यादतिरस्कारलक्षणं॥ पोषणं प्रकृतस्यैव चेदंगत्वं न तावता॥४५॥ अकिंचिदु
पकारित्वादंगस्यांगत्वमंगिनि॥ न तत्संनिधिमात्रेण चर्वणा — व सरतः॥४६॥ अन्यथा पानकाद्येषु शर्करादेरिवापते॥ अंतरापतितस्यापि तृणादेरुपकारिता॥४७॥ तस्य
र्णाभिमानस्यात्तत्तृणाभ्यवहारिणे॥ न वैरिणोरभांगानि भावात्स्यात्स्वादभावना॥४८॥ मत्सयोर्नायकस्यैव निसर्गद्वेषिणोरपि॥ अंगयोरंगिनोक्तौ भवेदत्र संगतिः॥४९॥
अथ रसाभासः॥ अंगेनांगिरसस्यैकानुवृत्तिर्वर्तिसंपदा॥ अमात्येनाविनीतेन स्वामिभावासतां व्रजेत्॥५०॥ तथा च भावप्रकाशिकायां शृंगारो हास्यभूयिष्ठः शृंगाराभास ईरि
तः॥ अद्भुतः करुणाश्लेषादद्भुताभास इष्यते॥५१॥ रौद्रः शोकभयाश्लेषाद्रौद्राभास ईरितः॥ करुणो हास्यभूयिष्ठः करुणाभास इष्यते॥५२॥ बीभत्साद्भुतशृंगारो
बीभत्साभास इष्यते॥ हास्याद्भयानकाभासो रौद्रबीभत्ससंगमात्॥५३॥ इति श्रीरसार्णवकारिकायां रसोल्लासो नाम द्वितीयो विलासः समाप्तः॥ शुभं भवतु॥ ॥